

TILBAKEFALL TIL SEKSUALFORBRYTELSE

En undersøgelse av 1071 norske seksualforbrytere

AV KJELL NOREIK OG BERTHOLD GRÜNFELD

Innledning

Få forhold innen strafferettspleien vekker større oppmerksomhet og interesse enn seksualforbrytelser. Det er en interesse som spenner over et vidt felt, fra det sykelig motiverte via medias behov for sensasjonspregede nyheter, til det kliniske, rettspsykiatriske og rent vitenskapelige.

I de senere år er det publisert en rekke forskningsresultater fra emnefeltet seksualforbrytelser og seksualforbrytere. Det er tale om bidrag fra mange hold – juridisk, sosiologisk, kriminologisk og rettspsykiatrisk. Dette har bidratt til større innsikt og en bredere nyanserikdom i forståelsen av og synet på seksualforbryterske handlinger.

Likevel gjenstår mange ubesvarte spørsmål. Vi vet fortsatt lite om de personer som begår seksualforbrytelser. Enda mindre vet vi om ofrene. Det foreligger liten systematisk kunnskap om tilbakefallshyppigheten til seksualforbrytelser (residivtendensen). Peker visse typer av seksualforbrytelser seg ut som særlig residivfarlige? Er det sant, som det heter på folkemunne – »en gang seksualforbryter, alltid seksualforbryter«? Svar på disse spørsmål har stor kriminalpolitisk betydning.

I denne artikkelen vil vi presentere en oversikt over menn som i årene 1970-1974 pådro seg en såkalt førstegangs reaksjon for overtredelse av den norske straffelovens kapittel 19: Forbrytelse mot sedeligheten. Ved hjelp av offisielle registerdata, primært utskrifter av strafferegistret, har vi fulgt denne gruppen av menn til utgangen av august 1983. Det gir en observasjonstid på 9-14 år, i gjennomsnitt 12 år.

De spørsmål vi ønsker at få svar på er:

1. Hvilke typer av seksualforbrytelser er de vanligst forekommende?
2. Seksualforbryternes alder ved førstegangsreaksjon.
3. Hvor hyppig forekommer tilbakefall (residiv) til seksualforbrytelser i en gitt observasjonstid?
4. Peker visse typer av seksualforbrytelser seg ut som særlig residivtilbøyelige?

5. Forekommer andre typer av strafferettslige reaksjoner hyppig blant individer som begår seksualforbrytelser?

I så fall, for hvilke typer av forbrytelser?

I andre publikasjoner vil vi gi mer detaljerte beskrivelser, bygget på enkeltindivid-tilfeller, av personlighetsmessig art, bl.a. for å forsøke å besvare spørsmål om det er mulig å angi med rimelig grad av pålitelighet hvorvidt det eksisterer prognostiske indikatorer for tilbakefall til seksualforbrytelser.

Materiale og metoder

Utgangspunktet for denne undersøkelsen er personer som i tidsrommet 1970-1974 var anmeldt, siktet, og gitt en førstegangsreaksjon for en eller flere seksualforbrytelser.

Fra Statistisk sentralbyrå fikk vi opplyst at en del personer, som hadde fått en reaksjon for en seksualforbrytelse, var rubrisert under andre kapitler i Straffeloven hvis disse andre forbrytelser hadde en høyere strafferamme enn seksualforbrytelsen. En person som hadde begått en voldtekt og deretter drept offeret var i kriminalstatistikken rubrisert under drap og ikke under voldtekt.

Følgelig måtte vi utvide utgangsmaterialet til også å omfatte voldsforbrytelser begått i aktuelle tidsrom. Gjennom Det sentrale reaksjonsregister i Statistisk sentralbyrå fikk vi utlistet i alt 9.201 individer. Disse er så bearbeidet i to grupper, nemlig:

- Gruppe 1. De som hadde vært omhandlet i Det sentrale straffe- og politiregister etter 1976.
- Gruppe 2. De som ikke har vært omhandlet i Det sentrale straffe- og politiregister etter 1976.

For den første gruppen kunne man foreta en maskinell utplukking av alle individer som hadde sin første reaksjon for en seksualforbrytelse i årene 1970-1974. For den andre gruppen måtte man foreta en manuell utplukking. Her ble hver tredje mannsperson plukket ut.

På den måten fikk vi registrert 293 som var omhandlet i Det sentrale straffe- og politiopplysningsregister etter 1976, og som hadde fått sin første reaksjon for en seksualforbrytelse i årene 1970-1974.

303 menn hadde få sin første reaksjon for en seksualforbrytelse i årene 1970-1974, men uten å være omhandlet i Det sentrale straffe- og politiopplysningsregister etter 1976. Disse 303 personene representerer totalmaterialet på 909, idet hver tredje var plukket ut av det manuelle registret i fortløpende rekkefølge.

Totalmaterialet blir derved 1.202 mannlige individer.

Fra Statistisk sentralbyrå har vi fått opplysninger om hvilke av disse 1.202 men som er døde eller utvandret i løpet av observasjonstiden frem til ultimo august 1983. I gruppe 1 fant vi at 13 var døde og 4 utvandret, blant hver 3. i gruppe 2 var 28 døde og 10 utvandret, svarende til 84 døde og 30 utvandret i hele gruppen.

Fra Rikstrygdeverket har vi mottatt supplerende og korrigerende opplysninger, med bl.a. informasjoner om samtlige uførhets- (invaliditets-) og pensjonsforhold.

Vi vil i en senere presentasjon behandle den påviste overdødelighet og overinvaliditet i materialet. Her kan det bare påpekes at en rekke personer døde under observasjonstiden av alkoholrelaterte sykdommer, selvmord og som følge av ulykker.

Såvel de døde som utvandrete er ekskludert fra materialet. Vi får da tilbake 1.071 menn (probander), som er fulgt gjennom hele observasjonstiden.

For disse 1.071 probander har vi fått utskrifter fra Strafferegistret og fra Rikstrygdeverkets pensjonsregister.

Med utgangspunkt i at disse 1.071 probander fikk sin første reaksjon for en seksualforbrytelse i årene 1970-1974, og at de er fulgt gjennom hele observasjonstiden frem til ultimo august 1983, vil vi gi en oversikt over straffbare forhold, med ledsagende reaksjoner, de har begått etter førstegangs reaksjonen. Hovedvekten vil bli lagt på tilbakefall (residiv) til seksualforbrytelser. Men også andre typer av straffbare handlinger, hovedsakelig volds- og vinningsforbrytelse, vil bli omtalt.

En del av probandene har begått andre typer av straffbare handlinger forut for seksualforbrytelsen i årene 1970-1974. En rekke av dem er således dømt for vinnings- og voldsforbrytelser før de fikk reaksjon for den første seksualforbrytelsen.

Resultater

Tabell 1 gir en samlet oversikt over hvilke paragrafer innen Straffelovens sedelighetskapittel (kap. 19) som er kommet til anvendelse ved den første reaksjon.

Ved summasjon av de enkelte paragrafer som er anvendt (i alt 1.299 enkeltparagrafer) vil tallet overstige antallet probander. En rekke av dem har nemlig fått reaksjoner for forhold som omfatter mer enn en enkelt paragraf i sedelighetskapitlet. I gjennomsnitt har hver proband fått sin førstegangs reaksjon for 1,2 paragrafer i dette kapitlet.

Tabell 1. Alvorligste sedelighetsparagraf brukt ved 1. reaksjon.

	Paragraf		Antal probander
Grad 1.	192 – voldtekt		225 (21,0 %)
	207 – barneincest		17
	195 – utuktig omgang med barn < 14 år		274 (25,6 %)
			516
Grad 2.	193 } utuktig omgang ved bevisstløshet		12
	194 } bruk av trusler, m.m.		3
	196 – utuktig omgang med barn < 16 år		281 (26,2 %)
	206 – hallikvirksomhet		2
	209 – utuktig omgang med adoptivbarn o.l.		0
			298
Grad 3.	208 – søskenincest		2
	11 – pornografi		15
	12 – utuktig atferd i handling o.l.		240 (22,4 %)
			257
	Sum		1071

I tabell 1 er bare den *alvorligste paragraf* i sedelighetskapitlet registrert for hver enkelt proband ved førstegangsreaksjonen. Dette er gjort av hensyn til den videre fremstilling, hvor individene representerer telleenheten.

Vår gradering av hver enkelt paragrafs alvorlighetsgrad fremgår av tabell 1. Inndelingen bygger delvis på den strafferamme som er knyttet til paragrafene, og delvis går den på det alminnelige syn på alvorligheten i de handlinger paragrafene søker å dekke.

Oppstillingen i tabell 1 viser at fire paragrafer dominerer kvantitativt, nemlig §§ 192, 195, 196 og 212. De øvrige paragrafene er tallmessig av mindre betydning.

Tabell 2 gir en oversikt over probandenes gjennomsnittsalder ved første sedelighetsreaksjon. Spredningen i alder er også angitt. De som har fått en reaksjon etter § 192 (voldtekt eller forsøk på voldtekt) er blant de yngre i materialet. Den yngste var bare 14 år, og hans sak ble overført til barnevernsnemnd. De som fikk en reaksjon etter § 212 (utuktig atferd m.m.) var gjennomgående noe eldre. De som hadde fått en reaksjon for incest eller lignende handlinger (§§ 207-209) var klart de eldste i materialet.

Tabell 3 gir en oversikt over hvilke typer av reaksjonsformer påtalemyndigheten eller domstolen anvendte ved den første sedelighetsforbrytelsen. Bare de fire paragrafene 192, 195, 196 og 212 er tatt med.

Tabell 2. Probanders alder ved første sedelighetsreaksjon.

Reaksjon for forbrytelse mot:	Gjennomsnitts- alder:	Aldersspredning i år:
§ 192	23	14 - 36
§ 193 - 194	23	16 - 42
§ 195	30	15 - 72
§ 196	25	17 - 62
§ 206	25	19 - 31
§ 207	45	37 - 60
§ 208	32	31 - 33
§ 209	37	33 - 40
§ 211	32	23 - 45
§ 212	28	14 - 68

Det eksisterer flere reaksjonsformer enn de fire som er anført i tabell 3. Av hensyn til bl.a. oversiktligheten er en del mindre hyppig forekommende former derfor slått sammen i en gruppe under betegnelsen »andre reaksjoner«. Til den gruppen hører reaksjoner som bot ved dom, straffutmåling utsatt og ren sikringsreaksjon. Av tabellen fremgår at slike reaksjonsformer er blitt sjeldent brukt i vårt materiale.

Vi har også slått sammen formene ubetinget dom og kombinert dom fordi den siste medfører soning i fengsel.

Tabell 3. Reaksjonsformer hos de som ble dømt etter §§ 192, 195, 196 og 212. Prosent, absolutte tall i parentes.

Reaksjonsform:	§ 192 (225)	§ 195 (274)	§ 196 (281)	§ 212 (240)
Overført barnevernsnevnd og påtaleunndlatelse	1	10	6	16
Betinget dom	9	32	46	44
Kombinert dom og ubetinget dom	84	55	42	33
Andre reaksjoner	6	3	6	7
Sum	100	100	100	100
Gjennomsnittlig antall dagers fengselsstraff	276	358	202	118

Reaksjonstendensene er som man måtte forvente. Desto alvorligere den første sedelighetsforbrytelsen var, desto mer sannsynlig kom reaksjonene i form av ubetinget fengsel eller kombinerte dommer. 84 % av probandene som hadde forbrutt seg mot § 192 fikk disse strenge reaksjonsformer, mot bare 33 % av de som hadde forbrutt seg mot § 212. Forbrytelse mot §§ 195 og 196, som i alvorlighetsgrad faller mellom §§ 192 og 212, har gitt reaksjonsformer som i strenghet også faller inn mellom de to nevnte ytterpunkter.

Tabell 3 gir også en oversikt over det gjennomsnittlige antall dagers fengselsstraff som ble ilagt ved reaksjonen. Noe uventet finner man at fengselsstraffen for de voldtektsdømte ligger lavere enn hos de som ble dømt for utuktig omgang med barn under 14 år.

Tabellene 4-8 gir en oversikt over forekomsten av tilbakefall (residiv) til seksualforbrytelser etter førstegangsreaksjonene i årene 1970-1974. For oversiktens skyld har vi valgt å presentere funnene i individuelle tabelloversikter. For noen av de tallmessig mindre viktige paragrafer har vi foretatt en sammenslåing.

Tabell 4 – voldtekt. § 192

»Den som ved vold eller ved å fremkalle frykt for noens liv eller helse tvinger noen til utuktig omgang eller medvirker til det, straffes for voldtekt med fengsel inntil 10 år, men med fengsel i minst 1 år, dersom den utuktige omgang var samleie«.

Tabell 4. § 192 – Voldtekt. Sedelighetsresidiv.

1. gangs reaksjon	Antall probander	Residiv (tilbakefall)	
		Antall	Prosent
1. Bare § 192	106	13	12,3
2. § 192 + andre sedelighetsparagrafer	61	15	24,6
3. § 192 + andre forhold	43	14	32,6
4. 2 + 3	15	6	40,0
Sum	225	48	21,3

Tilbakefall til (alvorligste forhold)

§ 192	21 probander
§ 193	3 ”
§ 195	3 ”
§ 196	6 ”
§ 212	15 ”
	48 probander

225 probander fikk i årene 1970-1974 sin førstegangs reaksjon for forbrytelse mot § 192. Vi har valgt å splitte opp materialet i fire grupper; de som fikk reaksjon utelukkende for forbrytelse mot § 192, de som fikk den for en kombinasjon av § 192 og andre paragrafer i sedelighetskapitlet, de som fikk reaksjon for en kombinasjon av § 192 og andre straffbare forhold, og endelig de som fikk reaksjon for en kombinasjon av § 192, sedelighetsparagrafer og andre straffbare forhold.

Godt og vel hver femte proband residiverte minst en gang til en seksualforbrytelse i observasjonstiden (21,3 %). Residivhyppigheten varierte betydelig i de fire grupper, men her må det tas reservasjoner for at man opererer med et beskjedent antall individer i noen av gruppene. Hovedtendensen er forholdsvis klar; desto mer »blandet« kriminaliteten var ved førstegangs reaksjon, desto større er residivfaren. Desto »renere« den var, desto mindre synes faren for residiv å være.

Tabell 4 gir også en oversikt over hvilke paragrafer tilbakefallene skjedde til. Voldtektsforbryterne residiverte hyppigst til ny voldtekt, idet 21 av de 48 residivistene fikk reaksjoner for voldtekt i observasjonstiden (9,3 % av samtlige 225). § 212 (utuktig atferd) var den nest viktigste tilbakefalls-paragrafen.

Hvor hyppig resiverte den enkelte tilbakefallsproband? To hadde tre residiv, tre hadde to og resten (43 probander) hadde ett enkelt residiv i observasjonstiden.

Tabell 5 – utuktig omgang med barn under 14 år. § 195

»Den som har eller medvirker til at en annen har utuktig omgang med et barn under 14 år, straffes med fengsel inntil 10 år, men med fengsel i minst ett år dersom den utuktige omgang var samleie«.

Tabell 5 er bygget opp på samme måte som tabell 4, og den gir en oversikt over tilbakefallshyppigheten blant de probander som fikk en reaksjon for forbrytelse mot § 195 i årene 1970-1974.

Annen sedelighetsforbrytelse, kombinert med § 195, omfatter bare paragrafer i sedelighetskapitlet som er rangert lavere i alvorlighetsgrad enn § 195. I dette tilfelle vil det si at §§ 192 og 207 er ekskludert.

I alt fikk 274 probander reaksjoner etter § 195, derav 168 utelukkende for denne paragraf. Residivhyppigheten var 15 %. Tilbakefallstendensen var størst for de som hadde fått reaksjon etter § 195 og andre sedelighetsparagrafer. Tilbakefallene gikk hovedsakelig på paragrafene 195 og 212, d.v.s. enten en gjentakelse av det personene tidligere hadde fått en reaksjon for, eller tilbakefall til mindre alvorlige forhold. Bare en proband residiverte til en alvorligere handling, nemlig voldtekt.

Tabell 5. § 195 – utuktig omgang med barn under 14 år – sedelighetsresidiv.

1. gangs reaksjon	Antall probander	Residiv	
		Antall	Prosent
1. Bare § 195	168	21	12,5
2. § 195 + andre sedelighetsparagrafer	60	15	25,0
3. § 195 + andre forhold	42	5	11,6
4. 2 + 3	4	0	0,0
Sum	274	41	15,0

Tilbakefall til (alvorligste forhold)

§ 192	1 probander
§ 195	16 „
§ 196	9 „
§ 212	15 „

41 probander

En person residiverte tre ganger, fire to ganger og de øvrige 36 en enkelt gang i løpet af observasjonstiden.

Tabell 6. § 196 – utuktig omgang med barn under 16 år – sedelighetsresidiv.

1. gangs reaksjon	Antall probander	Residiv	
		Antall	Prosent
1. Bare § 196	239	9	3,8
2. § 196 + andre sedelighetsparagrafer	15	3	20,0
3. § 196 + andre forhold	27	5	18,5
4. 2 + 3	0	0	0,0
Sum	281	17	6,0

Tilbakefall til (alvorligste forhold)

§ 192	5 probander
§ 195	3 „
§ 196	9 „

17 probander

Tabell 6 – utuktig omgang med barn under 16 år. § 196

»Den som har eller medvirker til at en annen har utuktig omgang med noen under 16 år, straffes med fengsel inntil 5 år«.

I gruppe 2 under førstegangs reaksjon er bare sedelighetsparagrafer mindre alvorlige enn § 196 tatt med. Førøvrig er tabellen bygget opp på samme måte som tabellene 4 og 5.

Vi gjenfinner de samme hovedtendenser, idet den »blandete« kriminalitet gir større tilbakefallshyppighet enn den »rene« sedelighet. 6 % residiverte i løpet av observasjonstiden (17 individer). Av disse 17 residiverte 8 til alvorligere forhold enn de opprinnelige, mens 9 hadde tilbakefall til det samme forhold.

Tabell 7 – §§ 193, 194, 206, 207, 208 og 211

Undersøkelsen av residivtendensen blant de 15 som opprinnelig fikk en reaksjon etter §§ 193 og 194 (utuktig omgang med bevisstløse, sinnssyke o.l. og utuktig omgang ved underfundig atferd eller misbruk av avhengighetsforhold) viste ingen tilfeller av tilbakefall til noen form for sedelighetsforbrytelse i observasjonstiden.

Videre fremgår av tabell 7 at de som opprinnelig hadde fått en reaksjon for forbrytelse mot §§ 206, 207 og 208 (hallikvirksomhet, barneincest og søsken incest), i alt 22 probander (2 pluss 17 pluss 2) heller ikke hadde tilbakefall i observasjonstiden.

15 probander hadde opprinnelig fått en reaksjon for forbrytelse mot § 211 (pornografi), og av disse hadde en tilbakefall, idet han fikk en reaksjon for utuktig atferd (§ 212) i observasjonstiden.

Tabell 7. §§ 193, 194, 206, 207, 208 og 211 – utuktig omgang under spesielle omstendigheter, hallikvirksomhet, barne- og søskenincest og pornografi.

Førstegangs reaksjon for	Antall probander	Residiv
§ 193	12	0
§ 194	3	0
§ 206	2	0
§ 207	17	0
§ 208	2	0
§ 211	15	1 (6,7 %)*

*) Residiv til § 212.

Tabell 8. § 212 – utuktig atferd i ord, handling o.l.

I. gangs reaksjon	Antall probander	Residiv	
		Antall	Prosent
1. Bare § 212	184	15	8,2
2. § 212 + andre sedelighetsparagrafer	0	0	0,0
3. § 212 + andre forhold	60	9	15,0
4. 2 + 3	0	0	0,0
Sum	244	24	9,8

Tilbakefall til (alvorligste forhold)

§ 192	5 probander
§ 194	1 „
§ 195	4 „
§ 196	3 „
§ 212	11 „

24 probander

Tabell 8 – § 212 – utuktig atferd i ord, handling m.m.

»Med bøter eller fengsel inntil 1 år straffes den som med utuktig handling eller ord krenker ærbarhet såfremt krenkelsen har skjedd offentlig, i overvær av elleroverfor noen som ikke har samtykket eller overfor barn under 16 år«.

244 personer hadde opprinnelig fått en reaksjon etter denne paragrafen. 24 av disse (9,8 %) residiverte i løpet av observasjonstiden. Igjen gjorde samme tendens seg gjeldende; størst residivtendens ved tilfeller av »blandet« kriminalitet (gruppe 3).

Den hyppigst brukte paragraf ved residiv var 212. Men 13 av residivistene fikk reaksjoner for forhold som var alvorligere enn den opprinnelige sedelighetsforbrytelsen. En person hadde tre residiv, en hadde to og de øvrige 22 hadde et enkelt residiv.

I tabell 9 har vi gitt en oversikt over forekomsten av vinnings- og voldsforbrytelser blandt probandene før og etter den første reaksjonen for sedelighetsforbrytelsene. Bare resultatene fra de fire hyppigst brukte paragrafene er tatt med.

For alle disse fire gruppene finner vi at en stor andel, opptil 45 % for de som er dømt til voldtekt, har fått reaksjoner for vinningsforbrytelser forut for

Tabell 9. Vinnings- og voldskriminalitet før etter den første sedelighetsreaksjonen (i prosent).

Reaksjoner etter	Antall personer	Vinningsforbrytelser		Voldsforbrytelser	
		før	etter	før	etter
§ 192	225	45	40	9	16
§ 195	274	29	26	4	9
§ 196	281	31	22	4	11
§ 212	240	32	17	11	7

sedelighetsreaksjonen. Litt færre har begått vinningsforbrytelse etter sedelighetsreaksjonen, og innen observasjonstidens utløp. Også på dette punkt topper voldtektsforbryterne listen, idet 40 % begikk vinningsforbrytelser etter voldtektsreaksjonen.

De som opprinnelig hadde fått en reaksjon for utuktig atferd, lå gunstigst an i oppfølgingstiden, idet bare 17 % av dem begikk vinningsforbrytelser i observasjonstiden.

Når det gjelder voldsforbrytelser er hyppigheten både før og etter sedelighetsreaksjonen betydelig lavere. Det er bemerkelsesverdig at de som har fått en reaksjon for utuktig atferd (§ 212), skiller seg mest ugunstig ut forut for den første sedelighetsreaksjonen. Når det gjelder reaksjoner etter den første sedelighetsforbrytelsen skiller voldtektsforbryterne seg ugunstig ut med 16 %.

Ved en samlet vurdering synes de som opprinnelig fikk en reaksjon for voldtektsforbrytelse å være de hardest belastede, med flest reaksjoner for vinnings- og voldsforbrytelser både før og etter den opprinnelige sedelighetsreaksjonen.

Den kriminelle belastningen for de øvrige tre grupper ligger på et noe lavere nivå, men også den må betraktes som forholdsvis høy, særlig forut for den første sedelighetsreaksjonen.

Tabell 10. Varighet til første sedelighetsresidiv.

Reaksjon etter	Gjennomsnittlig varighet til første sedelighetsresidiv	Spredning
§ 192	14 måneder	6 - 97 måneder
§ 195	50 måneder	3 - 120 måneder
§ 196	44 måneder	3 - 106 måneder
§ 212	60 måneder	6 - 162 måneder

I tabell 10 er der gitt en oversikt over den gjennomsnittlige varighet frem til reaksjonen for første sedelighetsresidiv. Ved beregningen er det tatt hensyn til den tid probandene har tilbragt i fengslig forvaring etter første sedelighetsreaksjon, og eventuelle andre forhold som har medført fengsling. Tidspunktet for sedelighetsresidivene er ikke alltid oppgitt i dokumentene. Følgelig har vi vært henvist til å bruke tidspunktet for reaksjonene som grunnlag for beregningene.

Det er store variasjoner i tid mellom første sedelighetsreaksjon og første residivreaksjon i de fire hovedgrupper. Tendensene synes likevel forholdsvis klare. Desto alvorligere den første sedelighetsforbrytelsen var, desto kortere er tiden frem til den første residivreaksjon.

Tabell 11. Anvendte paragrafer ved sedelighetsresidiv.

Residiv til: (alvorligste forhold)		I prosent av 1071
§ 192	32 probander	3,0
§ 193	3 „	0,3
§ 194	1 „	0,1
§ 195	26 „	2,4
§ 196	27 „	2,5
§ 212	42 „	3,9
Sum	131 probander	12,2

I tabell 11 har vi gitt en samlet oversikt over hvilke typer av forbrytelser som inngår i sedelighetsresidivene. Også her er bare angitt det alvorligste residivtilfelle for hver proband, slik at telleenheten blir på individ- og ikke paragrafgrunnlag.

Av de opprinnelige 1.071 probander som fikk en reaksjon for den første sedelighetsforbrytelsen i årene 1970-1974 residiverte 131 i løpet av observasjonstiden. 117 hadde ett enkelt residivtilfelle (89 %), 9 hadde to reaksjoner og 5 hadde tre.

Knappt 4 % residiverte til § 212 som det alvorligste, mens 3 % (32 probander) residiverte til § 192 (voldtekt). Av tabell 12 fremgår den samlede residivhyppighet er på litt over 12 %.

Diskusjon

Den mest omfattende undersøkelse av residiv blant seksualforbrytere er gjort av Christiansen og medarbeidere i Danmark (1). Den bygger på et materiale som i utgangspunktet omfattet 3.175 menn. Ikke alle av disse lot seg følge gjennom

hele observasjonstiden, som var minimum 12 og maksimum 24 år. Personene ble fulgt gjennom registerdata.

Av disse 3.175 hadde 1.036 (32,6 %) vært registrert i det sentrale politiregister forut for sedelighetsforbrytelsen. 57 % av disse hadde begått sedelighetsforbrytelser slik at det også inngikk en del sedelighetsresidivister i materialet. Disse er så sammenlignet med de som ikke tidligere hadde begått noen sedelighetsforbrytelse. Blant de mer betydningsfulle funn kan nevnes:

Unge gutter kan ha en god prognose. Blant disse ungdommene vil en kunne se på seksualforbrytelsen som en slags pubertetsytring. Voksne og eldre menn har ikke en tilsvarende god prognose. Hos disse øker sannsynligheten for residiv med observasjonsårene. Hos disse menn vil en kunne oppfatte seksualforbrytelsene som betinget av mer rotfestede (fikserte) tendenser som vanskelig endrer seg med årene.

Christiansen og medarbeidere fant også at de personer som hadde utvist særpregede seksualavvik, hadde dårligst prognose. Hadde de dessuten tidligere kriminell belastning økte residivfaren. Med årene syntes residiv til annen kriminalitet enn seksualforbrytelser å avta.

Blant de som residiverte til en eller annen form for kriminalitet residiverte 40 % til seksualforbrytelser. Blant disse seksualresidivistene viste 3 av 4 tilbakefall til samme type seksualforbrytelse som de hadde begått tidligere, mens 1 av 4 residiverte til andre former. Den største tilbakefallsfare fant man hos ekshibisjonistene og de som forbrøt seg mot mindreårige gutter.

Lidberg har undersøkt personer som har blitt dømt eller fått påtaleunntatelse for seksualforbrytelser i årene 1973-1977 (2). Han fant at tilbakefallet for dem som var dømt for »voldtekt/voldförande, frihetskränkande otukt respektive otukt mot barn« lå høyere for de som var dømt til behandling i »sluten psykiatrisk vård« enn for de som var kommet i fengsel.

Tilbakefallsfrekvensen for de som hadde kommet i psykiatrisk institusjon lå for voldtektsdømte på 20 % i løpet av en observasjonstid på 3 år. Tilsvarende tall for »frihetskränkande otukt« og »otukt mot barn« lå på henholdsvis 12 og 7 % for de som var kommet i psykiatrisk behandling. For de fengselsinnsatte var de tilsvarende tilbakefallsprosenten etter samme observasjonstid henholdsvis 4,5, 4,5 og 13.

Lidberg antar at en årsak kan være at de psykiatriske institusjoner må ta hand om de mest avvikende personer, med mer tvangsmessige fikserte seksuelle avvik. De som ikke har tilsvarende karaktermessige avvik dømmes oftere til fengselsopphold.

Lidberg finner også at tilbakefallsfrekvensen blant de som er blitt dømt til psykiatrisk behandling har falt i løpet av de senere år. Han har ingen forklaring på dette, men anfører at når nesten en femtedel har falt tilbake til nye

seksualforbrytelser i løpet av tre år etter dommen, må man ta hensyn til at mange av dem i relativt lang tid har vært på sykehus eller i fengsel, slik at de ikke har hatt muligheter for å begå nye straffbare handling.

Noreik og Gravem (3) har i et materiale av rettspsykiatrisk undersøkte menn, fulgt gjennom 10 år, funnet at residivtallet for sedelighetsforbrytelser, maksimalt har ligget på 9 %. Disse resultater er funnet i »anstaltsgruppen«, d.v.s. hos personer som er idømt sikring i anstalt, men som likevel har vært utenfor institusjon i minst 5 år. I de andre undergrupper i materialet lå residivhyppigheten lavere (4-5 %).

Utgangspunktet for vår undersøkelse var alle menn som fikk en *førstegangsreaksjon* for forbrytelse mot en eller flere av paragrafene i sedelighetskapitlet i Straffeloven i årene 1970-1974. Reaksjonsregistret omfatter domsfellelse (både ubetingede, betingede og kombinerte dommer), påtaleunntelser, overføring til barnevernsnevnd og andre reaksjoner (som omfatter bot ved dom, straffutmåling utsatt og ren sikringsdom).

Vi har valgt å utelate alle botlagte ved sedelighetsforseelser. Dels er dette gjort fordi det ikke eksisterer noe sentralt bøtere register, og dels fordi det her hovedsakelig har dreiet seg om mindre alvorlige sedelighetsforhold. Det betyr imidlertid at en del av de som har fått sin førstegangsreaksjon for sedelighetsforbrytelse tidligere kan ha fått reaksjoner for sedelighetsforseelser.

Antallet etterforskede sedelighetsforbrytelser er betydelig høyere enn antall saker som ender med en reaksjon som sluttoppgjør. Politiet og eventuelt påtalemyndighet foretar en avsilning av et stort antall anmeldte og etterforskede tilfeller, hovedsakelig fordi man enten ikke finner noen bestemt å sikte, eller på grunn av bevisets stilling. I årene 1970-1974 ble således hele 50-60 % av de politietterforskede sakene silt vekk og henlagt. Bare 40-50 % av tilfellene ble det fremmet krav om en eller annen reaksjon.

I følge den offisielle kriminalstatistikk over sedelighetsforbrytelser etterforsket av politiet, finner man en fallende tendens fra 1970-1974. Denne tendens har senere holdt seg frem til 1981. Anmeldte tilfeller av voldtekt har i hele perioden holdt seg på et stabilt nivå, mens ærbarhetskrenkelser og særlig utuktig omgang med barn under 16 år er blitt mindre vanlig.

Det er usikkert om denne statistiske utviklingstendens avspeiler virkelige endringer. Man kan ikke se bort fra at tilbøyeligheten til å ville anmelde mindre graverende seksuelle lovovertrædelser kan ha avtatt. Forhold som ærbarhetskrenkelser, som tidligere kanskje ville blitt anmeldt til politiet, kan tenkes å være forbigått i stillhet blant annet på bakgrunn av den større grad av liberalitet som har kommet til å prege synet på seksualitet i løpet av 1970 - årene.

Voldtekt hører til de alvorligere forhold man kan siktes og tiltales for. Vi finner at det i årene 1970-1974 er skjedd en sterk årlig økning i antall personer

som har fått en reaksjon for forbrytelse mot voldtektsparagrafen (§ 192). Antallet tilfeller er økt fra 34 til 66.

Voldtektsforbryterne i vårt materiale er gjennomgående yngre menn med en gjennomsnittsalder på 23, og en aldersspredning fra 14-36 år. Voldtekt og voldtektsforsøk er i betydelig grad et ungdomsfenomen. Mange er eldre tenåringer. Til tross for at det dreier seg om en førstegangsreaksjon for en sedelighetsforbrytelse, og svært mange av gjerningsmennene er unge, ser man at ca. 85 % har fått en ubetinget eller kombinert dom som reaksjon. Knappt 10 % har fått en rent betinget dom og 1 % er overført til barnevernsnevnd.

Denne forholdsvis strenge førstegangs reaksjon på en sedelighetsforbrytelse må sees på bakgrunn av flere forhold. For det første er det klart at retten oppfatter denne type av seksualforbrytelse og seksuelle overgrep som en alvorlig form for kriminalitet, som det er grunn til å reagere strengt på, selv om gjerningsmennene ofte er svært unge. For det andre viser utskriftene av strafferegistrert at mange av de som har fått en reaksjon for voldtekt tidligere har begått andre typer av straffbare handlinger. Således hadde 45 % en eller flere reaksjoner for vinningsforbrytelser forut for den første sedelighetsforbrytelsen i årene 1970-1974. 40 % pådro seg nye reaksjoner for vinningsforbrytelser i årene etter den første sedelighetsreaksjonen. Tilsvarende gjelder for henholdsvis 5 og 16 % som har fått reaksjoner for voldsforbrytelser.

Blant voldtektsforbryterne har man med andre ord å gjøre med en ganske sterkt kriminelt belastende gruppe av unge menn. Den kriminelle karrieren er ikke utelukkende preget av seksualforbrytelser. Det dreier seg ofte om en »blandet« kriminalitet, hvor særlige alvorlige og mindre alvorlige vinningsforbrytelser tallmessig dominerer bildet.

Det vanlige mønster vi finner er den unge mann, hvis kriminelle karriere starter med mer ubetydelige vinningsforbrytelser. Ofte dreier det seg om bilbrukstyveri eller andre mer bagatellmessige tyverier. Etterhvert får vinningskriminaliteten et alvorligere preg. Ofte henger dette forløp sammen med at personen får et økende alkoholforbruk, samtidig som hans arbeidskarriere viser en sviktende tendens. I en del tilfeller tvinger alkoholforbruket ham til å skaffe seg penger på ulovlig vis.

I rekken av vinnings- og eventuelt voldsforbrytelser dukker så en seksualforbrytelse opp, i dette tilfelle en voldtekt. I 4 av 5 tilfeller dreier det seg om et enkelttilfelle av seksualforbrytelse, men drøyt hvert femte får i observasjonstiden ytterligere en reaksjon for minst en seksualforbrytelse. Det er verdt å merke seg at 9,3 % får en reaksjon for en ny voldtekt (21 av 225 personer). For 91 % av personene er det med andre ord blitt med ett enkelt tilfelle av voldtektsreaksjon gjennom hele observasjonstiden fra 1970-1983.

Vi finner at fare for nye voldtekter særlig er knyttet til de tilfeller hvor førstegangsreaksjonen for seksualforbrytelsen var en kombinasjon av forbrytelse mot § 192 og andre paragrafer. Dersom ofret for den første voldtekten var et barn under henholdsvis 14 og 16 år, synes faren for voldtektsresidiv større enn ellers. Men tallene er små og må derfor tas med forbehold.

Om ikke tilbakefallshyppigheten er stor med hensyn til seksualforbrytelser, finner vi, som tidligere nevnt, en betydelig residivtendens både for vinnings- og voldsforbrytelser, henholdsvis 40 og 16 %. Delvis dreier det seg om personer som har fått reaksjoner for begge deler, delvis om rene vinnings- og voldsforbrytelser. Over halvparten som har pådratt seg en sedelighetsreaksjon får senere andre typer av reaksjoner, hvor vinningsforbrytelsene dominerer tallmessig.

Strafferegistret viser at »promilledommer« er hyppig etter den første sedelighetsreaksjonen. Dette er i hvertfall en indikasjon på at alkohol kan være et alvorlig problem for mange av våre probander. Det er nærliggende å anta at såvel vinnings- som voldskriminalitet har sammenheng med deres problematiske forhold til alkohol. Det er forøvrig et spørsmål vi vil behandle mer detaljert i de planlagte individrettede studier vi ønsker å foreta i proband-materialet.

I alt 555 probander fikk sin førstegangs sedelighetsreaksjon for forbrytelse mot §§ 195 og 196 (utuktig omgang med personer under henholdsvis 14 og 16 år).

Også for § 195's vedkommende avtegner det seg visse hoverdkjennetegn. Langt de fleste tilfeller av residiv var enkeltepisoder. Det er med andre ord heller ikke her tale om personer som til stadighet begår seksuelle overgrep mot mindreårige barn, eller som på annen måte forbryter seg mot andre sedelighetsparagrafer. Bare 6 % gjentar den utuktige omgang med barn under 14 år i løpet av observasjonstiden. En enkelt person får en reaksjon for voldtekt, mens flertallet residiverer til mindre alvorlige sedelighetsforhold.

For såvidt kan man si at prognosen synes god med henblik på tilbakefallsfaren til nye sedelighetsforbrytelser, idet 85 % ikke er registrert med nye sedelighetsreaksjoner i observasjonstiden.

Det betyr imidlertid ikke at de forblir uten kriminell belastning. Hver fjerde proband er registrert med reaksjoner for vinningsforbrytelser etter den første sedelighetsreaksjonen, og knapt hver tiende har fått reaksjoner for voldskriminalitet.

Også for probandene i denne gruppen synes alkoholproblemer å være forholdsvis utbredt, slik vi påviste for voldtektsforbryterne.

Bare 6 % av de som opprinnelig fikk en reaksjon for forbrytelse mot § 196 fikk tilbakefall til sedelighetsforbrytelse. Mens bare 1 av 41 residivister i § 195 residiverte til voldtekt, gjaldt det for 5 av 17 residivister i § 196.

Det virker med andre ord som om de som først residiverer blant § 196-forbryterne hyppigere begår alvorligere sedelighetsforbrytelser enn de opprinnelige hadde gjort. Færre begår residiv, men de som gjør det kan være en »hardere« kjerne av sedelighetsforbrytere.

En mulig forklaring på forskjellene i residivtendensen mellom gruppene 195 og 196 er at de som opprinnelig fikk en reaksjon for forbrytelse mot § 195 kan være individer hvis psykoseksuelle legning har gått i retning av det pedofile. Disse pedofilt orienterte probander kan så etter førstegangsreaksjonen ha modifisert sit atferd mer i retning av utuktige handlinger (§ 212).

Alt i alt gir paragrafgruppen 196 inntrykk av et noe mer ondartet residivforløp. Ikke desto mindre viser den store majoritet av dem ikke negativt tilbakefall i observasjonstiden.

På grunn av det relativt beskjedne antall probander som har forbrutt seg mot sedelighetskapitlets §§ 193, 194, 206-208 og 211, har vi valgt å se dem undet ett. I alt dreier det seg om 51 individer, hvorav en enkelt har residivert i observasjonstiden. Det gjelder en som fikk sin førstegangs reaksjon for omsetning av pornografisk materiale, og som senere fikk en reaksjon for forbrytelse mot § 212.

I paragrafgruppene 207-108 (incestforhold) er det ingen tilfeller av registrert residiv. Flere forhold kan ha medvirket til en slik utvikling. Incest medfører sterke følelsesmessige reaksjoner i nærmiljøet. Oppklaring av incestforhold fører i mange tilfeller til oppløsning av familien. Gjerningsmann og offer vil vanligvis bli adskilt, nettopp med tanke på forebygging av tilbakefall. De sosiale og strafferettslige sanksjonene ved incest er gjennomgående sterke.

Menn som begår incest er personer i noe eldre alder. Det kan i seg selv være en residivforebyggende faktor. Videre viser våre registre at incestforbryterne gjennomgående ikke er beheftet med annen kriminalitet, særlig ikke vinningsforbrytelser.

Gjennomgående må man vel kunne anta at personer som forbryter seg mot incest-paragrafene i Straffelovens sedelighetskapittel ikke er noen »typiske« forbrytere. Snarere ligger deres problemer på det personlighetsmessige og psykologiske plan enn det kriminelle i tradisjonell forstand.

Blant de som fik sin førstegangs reaksjon for forbrytelse mot § 212 lå residivhyppigheten på knapt 10 %. Langt de fleste residiverte til samme type handlingsmønster, men det er også registrert probander som residivene fikk reaksjoner for alvorligere forhold.

Det gjennomgående mønster for samtlige residiv er at risikoen statistisk sett er størst for residiv der den første sedelighetsreaksjonen var av »blandet« type, d.v.s. hvor probandene ikke bare hadde forbrutt seg mot paragrafer i

sedelighetskapitlet, men også hadde begått andre typer av forbrytelser. Det dominerende trekk er først og fremst vinningsforbrytelser.

Vurderer man vårt materiale av seksualforbrytere under ett finner man at av 1.071 individer med førstegangsreaksjoner for seksualforbrytelser i årene 1970-1974, er det i alt 131 som i løpet av observasjonstiden frem til 1983 har residivert en eller flere ganger (12 %). Langt de fleste har bare et enkelt residiv, og hovedtendensen er at man enten residiverer til den samme type seksualforbrytelse man opprinnelig begikk, eller typer som strafferettslig anses som mindre farlige, og som er beheftet med lavere strafferammer.

Det er to spørsmål som oppstår i denne forbindelse; for det første: er dette en høy tilbakefallshyppighet, og for det andre: er det mulig å forutsi hvem som vil komme til å begå nye seksualforbrytelser på bakgrunn av det man har av tilgjengelig informasjon om personene på tiden for første sedelighetsreaksjon?

Sammenlignet med vinningsforbrytelser synes tilbakefallshyppigheten relativt beskjeden når det gjelder seksualforbrytelser. Et annet forhold er at de »rene« seksualforbrytelser er en sjeldenhet. Det typiske er et dominerende innslag av vinnings- og tildels voldsforbrytelser blant seksualforbryterne. Tilbakefallene går først og fremst på disse straffbare handlinger, og ikke i særlig grad på nye seksualforbrytelser.

88 % forblir residivfrie i observasjonstiden med hensyn til seksualforbrytelser. Men hva med de 12 % som faller tilbake? Tar vi for oss to av de alvorligere former for seksualforbrytelser, voldtekt (§ 192) og utuktig omgang med barn under 14 år (§ 195), er det i alt 32 og 26 som har residivert til disse forbrytelser i observasjonstiden. Av det samlede antall individer på 1.071 utgjør dette 5,4 %. I langt de fleste tilfeller dreier det seg om enkeltstående tilbakefall, ikke to eller flere.

På den annen side er det her tale om alvorligere forbrytelser. I vårt materiale er det i alt 4 personer som ved siden av voldtekten også har fått en reaksjon for drap, det vil si i gjennomsnitt noe under ett tilfelle av voldtekt og drap på årsbasis. Disse har fått såpass lange fengselsstraffer at de i mindre utstrekning har hatt muligheter til å begå nye seksual- eller voldsforbrytelser.

Er det mulig å forutsi hvem av de alvorligere sedelighetsforbryterne det er som er disponert for å begå lignende eller beslektede forbrytelser påny?

For å få svar på dette viktige spørsmål er det nødvendig å foreta mer intensive, kauspregede undersøkelser. Det forutsetter igjen at man har tilgang på informasjon om forhold som personenes oppvekstforhold, utdannelse, yrkesliv, forhold til alkohol og generelle sosiale karriere.

Det er vårt neste mål. Vi vil underkaste noen av hovedgruppene i vårt materiale slike inngående individorienterte studier for om mulig å få svar på disse spørsmålene.

Ut fra vort registermateriale er vårt foreløpige inntrykk at langt de fleste kjente seksualforbrytelser tenderer i retning av å være engangsforbrytelser. Men her er det selvsagt mange mørketall. Vi må anta at mange forhold aldri blir kjent, hverken for politiet eller for påtalemyndighet. Dessuten henlegges mange saker fordi det ikke er mulig å finne en bestemt gjerningsmann, eller på grunn av bevisets stilling i den enkelte sak. Vi opererer derfor hele tiden med minimumstall. I virkligheten er residivtallene vesentlig høyere.

LITTERATUR

1. Christiansen, K. O., Elers-Nielsen, M., le maire, L. og Stürup, G. K. Recidivism among sexual offenders. Scandinavian Studies in Criminology. Universitetsforlaget, Oslo 1965, 1, 55-85.
2. Lidberg, L. Sedlighetsbrott i Sverige. Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab, nr. 1, 1985, 37-48.
3. Noreik, K. og Gravem, A. Rettspsykiatrisk undersøkte menn – hvordan går det med dem? Stencil, Institutt for sosialmedisin, Oslo 1985.

FORFATTERNES ADRESSE:

Professor dr.med. Kjell Noreik,
Institutt for sosialmedisin,
Universitet i Oslo,
Rikshospitalet,
0027 Oslo 1.

Førsteamanuensis dr.med. Berthold Grünfeld,
Institutt for sosialmedisin,
Universitet i Oslo,
Rikshospitalet,
0027 Oslo 1.